

Tale – Fafo Østforum konferanse 29. april

Kjære alle sammen – tusen takk for invitasjonen og muligheten til å komme hit å snakke for dere på denne konferansen om et høyaktuelt og viktig tema.

Året 2014 er et år med muligheter for å markere mange jubileer knyttet til utviklingen av det åpne europeiske arbeidsmarkedet:

- Det er seksti år siden det felles nordiske arbeidsmarkedet ble etablert. Få initiativ, om noen, har hatt større betydning for det moderne nordiske samarbeidet.
- Det er tyve år siden EØS-avtalen trådte i kraft, og vi ble en del av et felles europeisk arbeidsmarked.
- Og det er ti år siden EU ble utvidet med ti nye medlemsland, noe som i betydelig grad endret både betingelsene og mulighetene både for europeisk arbeidskraft og for tjenesteutveksling.

Det er interessant å bruke denne konferansen som en markering av dette, og bruke anledningen til å stille spørsmål om hva den økte arbeidsinnvandringen har betydd for norsk økonomi og arbeidsmarked....,

... og ikke minst forsøke å trekke opp hvilke muligheter og utfordringer vi vil se fremover med bakgrunn i de erfaringene vi har gjort oss frem til i dag.

Bakteppet for denne diskusjonen er at Norge nå er blant de landene i Europa med høyest befolkningsvekst.

Veksten i Norge er nå om lag den dobbelte av veksten i land som Sverige og Storbritannia, og om lag den tredobbelte av befolkningsveksten i land som Danmark, Island, Finland, Nederland og Frankrike.

Dette er et nytt fenomen. I tiåret før 2005 hadde Norge en gjennomsnittlig vekst i befolkningen som var moderat. I årene etter 2008 har vi hatt en vekst i befolkningen som altså er blant de høyeste i Europa. For Norge sin del er den mer enn fordoblet de siste ti årene.

Og det er innvandring som er den viktigste årsaken til befolkningsveksten. Innvandringen står nå for hele 70 prosent av veksten. Og økningen etter EU-utvidelsen i 2004 har vært kraftig!

Det er ikke bare omfanget som har endret seg mye de siste ti årene, også formen på innvandringen har endret seg.

Før Norge ble en del av EU-samarbeidet, kom de fleste innvandrerne fra Asia og Afrika; de søkte beskyttelse og de kom som følge av familiegjenforening.

De siste ti årene har innvandring i stor grad handlet om mennesker fra geografisk nærliggende land som har kommet hit for å jobbe. I alt er om lag halvparten av innvandringen til Norge arbeidsmotivert.

Det at mange kommer hit med formål å jobbe – er i utgangspunktet positivt og det er bra!

Det er sysselsetting som trykker velferden, og vi vet at vi framover er helt avhengig av å øke sysselsettingen for å styrke velferdssystemets bærekraft og sikre et fortsatt høyt velferdsnivå.

Og da er spørsmålet om sysselsettingen i Norge har økt eller blitt redusert som følge av den innvandringsøkningen vi her snakker om. Det avhenger av hvordan vi måler.

Vi kan telle på den klassiske måten og slå fast at høy innvandring har gått hånd-i-hånd med at antall sysselsatte har økt.

Alternativt kan man se på antall sysselsatte i relasjon til befolkningen.

Gjør vi det siste, finner vi at andelen av befolkningen som er sysselsatt, altså sysselsettingsandelen, er redusert med om lag 3 prosent etter 2008.

Med andre ord – høy arbeidsinnvandring har gått hånd-i-hånd med redusert sysselsettingsandel.

Da er spørsmålet – kan man slutte at det er innvandringen i seg selv som er årsak til lavere sysselsettingsandel?

Svaret på det skal jeg komme til etter hvert. La oss først se litt på hvilke åpenbare muligheter den høye arbeidsinnvandringen representerer:

Det er ingen tvil om at høy arbeidsinnvandring bidrar til økt arbeidstilbud; det bidrar til at vi kan løse flere oppgaver og dermed tilfredsstille flere av samfunnets behov. Med andre ord: økt arbeidstilbud øker verdiskapingen i landet.

Høy arbeidsinnvandring gjør også at den økonomiske veksten kan være høyere uten at det oppstår kostnadspress i næringslivet. Høy arbeidsinnvandring gjorde at oppgangskonjunkturen i Norge fra 2004 til 2008 ble lengre og kraftigere enn hva den ellers ville blitt.

Det viser seg i tillegg at arbeidsinnvandrere er mer mobile og mobil arbeidskraft har mange fordeler. Vi ser at de flytter mer internt i Norge, og at de flytter til de stedene der det er størst behov for arbeidskraft. Slik bidrar arbeidsinnvandringen til å løse opp flaskehalsen i arbeidsmarkedet og dempe pris- og kostnadsutviklingen.

Denne mobiliteten ser vi også mellom land – særlig i Norden. Arbeidskraft flytter til det landet som til enhver tid har størst behov for arbeidskraft.

For eksempel reiste mange nordmenn til Sverige på slutten av 80-tallet, og vi vet at mange har reist motsatt vei for å jobbe de siste årene.

Slik sett virker arbeidsinnvandringen som en økonomisk stabilisator både internt i Norge og i Norden.

Alt dette er bra, men som kjent medfører høy innvandring også et utfordringsbilde i endring.

Høy arbeidsinnvandring øker ikke bare verdiskaping, men også behovene i samfunnet. Det kan føre til økt press på velferdsytelser og tjenester.

Så derfor – med økt innvandring trengs også økt verdiskaping.

De siste tretti år har verdiskapingen i norsk fastlandsøkonomi økt med nær 3 prosent per år. Denne veksten har vært med å gjøre Norge til ett av de rikeste landene i verden.

Med høy innvandrerdrevet befolkningsvekst, blir en slik vekst i verdiskapingen langt mer moderat når den måles per capita – rett og slett fordi det jo blir stadig flere å dele den på. De siste årene har vi erfart både høy befolkningsvekst og lav økonomisk vekst.

I økonomisk forstand er det avgjørende å se på om innvandringen bidrar til økt eller redusert sysselsettingsandel.

Det er bare hvis vi lykkes med å få innvandrerne til å delta i arbeidsmarkedet i minst samme omfang som befolkningen ellers, samtidig som andre ikke fortrenses ut av arbeidslivet, at økt innvandring vil bidra til økt andel sysselsatte.

Tallenes tale er at vi i dag ikke innfrir noen av disse to forutsetningene.

For det første vet vi at innvandrerbefolkningen gjennomgående har lavere deltakelse i arbeidsmarkedet enn hva som er tilfelle for den øvrige befolkningen.

Særlig blir dette bildet tydelig når vi tar høyde for at innvandrerbefolkningen har en lavere gjennomsnittsalder enn den øvrige. Det gjelder også innvandrere fra de nyeste EU-landene i Øst-Europa - også der er sysselsettingsandelen lavere når man hensyntar aldersstrukturen.

For det andre vil økt tilbud av arbeidskraft og økt konkurranse om ledige stillinger, gi økt fare for at andre grupper kan fortrenses ut av arbeidslivet.

Skal vi tro forskerne, er de som i størst grad står i fare for å bli fortrenget ungdom, personer med lav yrkeskompetanse og de som besitter en kompetanse som i størst grad opplever konkurranse fra utenlandsk arbeidskraft.

Dette bildet viser seg også når vi vet at vi i Norge de siste tiårene på den ene siden har opplevd en betydelig sysselsettingsvekst, samtidig som vi ikke har klart å lykkes

med å inkludere flere av dem som står på utsiden av arbeidslivet – eksempelvis med nedsatt arbeidsevne - inn i arbeid.

Med økt tilbud av arbeidskraft får vi dermed økt konkurranse og en ny dimensjon inn i inkluderingsarbeidet.

Regjeringen vil arbeide på bred front for å inkludere flere mennesker i arbeidslivet. Det handler om å bygge ned terskelen mellom utenforskap og arbeidsliv – ved å større grad å se det enkelte menneske og deres behov, og sørge for at flere får ta del i det ordinære arbeidslivet.

Når vi diskuterer utfordringer knyttet til det felles europeiske arbeidsmarkedet, kommer man også inn på spørsmålet om såkalt trygdeeksport.

Dette er en debatt som nå går i en rekke europeiske land, og som regjeringen har varslet vi vil ha økt fokus på. Det er i regjeringsplattformen beskrevet som at vi vil vurdere tiltak som kan begrense eller stanse trygdeeksport.

Vi har dermed gitt uttrykk for at muligheten til å motta og eksportere visse ytelser bekymrer oss. Min påstand er at vi enda ikke har funnet den optimale balansen mellom retten til fri bevegelse og retten til å motta og eksportere ytelser.

Hvis ytelser som barnetrygd og kontantstøtte utgjør en vesentlig andel av inntektene en EØS-borger kan sende hjem fra arbeidsopphold i Norge, og hvis uførepensjon, dagpenger og sykepenger blir underlagt andre kontrollregimer enn om vedkommende hadde oppholdt seg i Norge, så er dette problematisk.

Når norske ytelser – basert på prisnivået i Norge – utbetales i land der kostnadsnivået er 50 prosent lavere, så får mottakeren en kjøpekraft som er dobbelt så høy som kjøpekraften mottakere av samme ytelser får i Norge. Det kan fremstå urimelig.

Det er derfor regjeringen har sagt at vi vil se på hvorvidt bestemte ytelser – som for eksempel barnetrygd og kontantstøtte – kan kostnadsjusteres. Og dermed nivåtilpasses det reelle kostnadsnivået i landet de utbetales. I tillegg vil vi se på tilpasninger i regelverket for dagpenger med samme formål.

De fleste land søker incentiver om at arbeids skal lønne seg – og dermed offentlige stønader til å bli mindre attraktive enn arbeidsinntekt, slik at det hele tiden skal lønne seg å jobbe. I den grad stønadene eksporteres til lavkostland, faller dette insentivet til arbeid bort, og stønadene kan fremstå svært – for ikke å si for – attraktive.

Dette var også hovedkonklusjonene til Brochmannutvalget som for få år siden kom med klare anbefalinger til innretning av innvandrings- og integreringspolitikken.

Deres hovedpoeng var å gjennomføre en mest mulig konsekvent aktiviserings- og kvalifiseringslinje i integreringspolitikken. I det så lå det å vri innsats fra kontantoverføringer til tjenester der det er mulig. Også dette er en anbefaling regjeringen i plattformen har slått fast at man vil følge opp.

Da denne rapporten ble lagt frem viste utvalgsleder Grethe Brochmann til en av nestorene i amerikansk innvandringsforskning, Gary Freeman, som tidlig på 1980-tallet postulerte at det eksisterer en grunnleggende motsetning mellom en inkluderende og sjenerøs velferdspolitik og omfattende innvandring.

Hans påstand var at når velferdsstaten blir ansett som noe for "dem", betalt av "oss", så er dens dager talte.

Etter om lag 40 år med arbeidsinnvandring til Norge er det vanskelig å si at dette entydig er rett. Den offentlige debatten om innvandring og den norske velferdsmodellen er relativt ny, og selv om utfordringsbildet er kjent.

Den norske modellen kjennetegnes blant annet av høye lønninger og relativt små lønnsforskjeller. Kombinasjonen av høye minstelønninger og gode velferdsordninger kan gjøre den norske arbeidslivsmodellen sårbar i møte med økende migrasjon.

Stor tilgang på arbeidskraft med lavere formelle kvalifikasjoner kan forsterke tendensen til segmentering og lagdeling i de nedre deler av lønnskalaen. Samtidig kan lave lønninger i neste omgang gi dårligere insitamenter for å tilby arbeidskraft og det kan føre til økt press på offentlige velferdsordninger.

En annen utfordring vi står overfor med økt styrke handler om økende innslag av sosial dumping og arbeidslivskriminalitet.

Vi deler bekymringen til partene i arbeidslivet når det gjelder utbredelse av urimelig lavlønnskonkurranse, omgåelse av regelverk og – i enkelte tilfeller – regelrett arbeidslivskriminalitet.

Regjeringens mål er at det skal lønne seg å være seriøs.

Regelverket som skal hindre useriøse aktører og uakseptable lønns- og arbeidsvilkår må være målrettet og treffsikkert.

Useriøse skal lukes ut, men det må samtidig ikke føre til at vi pålegger urimelige byrder på alle som driver seriøst.

Vi vil fortsette arbeidet mot sosial dumping ved å styrke Arbeidstilsynet og videreføre allmenngjøringsordningen. Vi vil evaluere de tiltakene som allerede er iverksatt, og kontinuerlig vurdere nye tiltak.

Regelverket som allerede finnes skal etterleves og håndhevingen skal være effektiv. Velfungerende tilsynsmyndigheter er helt avgjørende i dette arbeidet.

Samtidig må alle aktører bidra ved å bruke de mulighetene som ligger der til å velge de seriøse. Trepertssamarbeidet i arbeidslivet er viktig for å kunne mobilisere til bred innsats mot uakseptable forhold.

Regjeringen har tro på treparts bransjesamarbeid for å mobilisere alle gode krefter til å ta tak i arbeidsmiljøutfordringer i spesielt utsatte bransjer, og vi har tro på et nært samspill mellom kontrolletater som Arbeidstilsynet og organisasjonene i arbeidslivet.

Vi er også opptatt av å forsterke samarbeidet på den offentlige siden, mellom de ulike kontrolletatene og med politi og påtalemyndighet.

Regjeringen vil gi høyeste prioritet til innsatsen for å bekjempe arbeidslivskriminalitet.

Samtidig er det helt sentralt at sosial dumping og arbeidslivskriminalitet ikke forblir en sak for politiet og kontrollmyndighetene alene.

Det må både tilbydere og kunder til for å skape et marked for sosial dumping og arbeidslivskriminalitet. Det må alle aktører ta sin del av ansvaret for å bryte opp!

Så helt avslutningsvis.....:

Norges gode økonomi og arbeidsmarked har naturligvis gjort landet vårt attraktivt for arbeidsinnvandring. Det åpne nordiske og europeiske arbeidsmarkedet gir EØS-borgere rett til å komme og ta arbeid her.

Det bidrar til vekst, det bidrar til opppgaveløsning og det bidrar til mangfold, men det følger også utfordringer med, blant annet når det gjelder vår arbeidslivsmodeell.

Jeg tror derfor at ett av de viktigste bidragene for å sikre også den viktige verdien av fri bevegelse i EØS-området og verdien det grenseløse Europa, er å erkjenne disse utfordringene og forsøke å gjøre noe med dem.

Takk for oppmerksomheten så langt!
